

PROŠIRENA EVROPA I CRNA GORA - EKONOMSKE PROMJENE I RIZICI

THE EXPANDED EUROPE AND MONTENEGRO - ECONOMIC CHANGES AND RISKS

NIKOLA MILOVIĆ,

Univerzitet Crne Gore, Ekonomski fakultet Podgorica

Abstrakt: *Evropska unija predstavlja jedinstvenu regionalnu integraciju zemalja u svijetu i o njoj budućnosti teško možemo govoriti ukoliko nismo upoznati sa ciljevima, fazama i modelima njenog nastanka. Unija je svoj život započela na uskom domenu saradnje među zemljama sličnih vrijednosti, da bi ojačala povjerenje, razmjenu i njihovu odbrambenu moć prema Sovjetskom bloku. Od početnog uspjeha EZUČ uvidjelo se da je ekonomski motiv i interes najbolji put da se početno zacrtani cilj ostvari. Kao što je navedeno, početna ideja nastanka je bila ostvarenje određenog stepena političke integracije evropskih zemalja, kako bi se izbjeglo nastajanje novih ratova i sukoba na evropskom kontinentu. To je na neki način i učinjeno stabilizacijom ukupnog prostora evropskog kontinenta kroz do sada šest proširenja na nove zemlje i povećanje ukupne ekonomske snage i moći u svijetu. Od nastanka EU se geografski širila i institucionalno produbljivala i 60 godina njenog postojanja obilježili su veliki napori u postizanju potpune ekonomske integracije na ovom prostoru. Dva procesa, produbljivanja ekonomske integracije i proširivanja EU na nove zemlje odvijaju se zajedno i čine relativno dugu istoriju ove regionalne integracije.*

Ključne riječi: *Evropska unija, Crna Gora, ekonomske integracije, ekonomska politika.*

Abstract: *The European Union represents a unique regional integration of countries in the world and its future can hardly be spoken of, if we are not acquainted with the goals, stages and models of its origin. The Union has started its life on a narrow domain of cooperation among countries of similar values, in order to strengthen trust, exchange and their defense power to the Soviet block. The initial success of the ECSC showed that the economic motive and interest is the best way for the initial defined goal to be realized. As already said, the original idea of the formation was the achievement of the certain level of political integration of European Countries, in order to avoid the emergence of new wars and conflicts on the European continent. In some way this is made with the stabilization of the entire European continent with broadening with six new countries and increase of the overall economic strength and power in the world. Since the formation, EU has expanded geographically and deepens institutionally and 60 years of its existence were marked by great efforts in achieving full economic integration in this region. Two processes deepen economic integration and expand to new EU countries are held together and constitute relatively long history of regional integration.*

Key words: *The European Union, Montenegro, European integrations, economic policy.*

JEL Classification: F02;

Review; Received : October 08, 2010

1. Uvod

Nije dovoljno reći da proširenje za sve predstavlja dobitak i da će ujedinjenje Evrope proširiti zonu mira, prosperiteta i bezbjednosti na cijelom kontinentu. Rukovodioci na svim nivoima znaju da je u budućim zemljama članicama bilo potrebno započeti proces usaglašavanja u kom će morati da se istraje, što je i njih i Evropsku uniju koštalo dosta energije, vremena i finansijskih sredstava (Herschtel 2004, s. 51). Od njenog nastanka pratile su je različite vizije vezane za mogućnosti i poželjnosti pojedinih oblika saradnje. Jedni su željeli Sjedinjene Evropske Države, drugi su bili za zajedničko tržište, a protiv političke integracije, treći su govorili da EU treba da se bavi samo eksterijalijama koje prelaze nacionalne granice, kao što su globalna zaštita okoline, međunarodni kriminal, terorizam i slično (Prokopijević 2005, s. 405). Međutim,

kada sagledamo cjelokupno djelovanje EU možemo vidjeti da je ona na neki način, u svim pomenutim modelima, imala svaku od nabrojanih uloga. Jačanje ekonomske i političke saradnje skoro da se odvija paralelno, građenje ujedinjene Evrope po uzoru na SAD može se posmatrati iz ugla jedinstvenog stava prema pojedinim međunarodnim pitanjima i situacijama, kao i posvećivanje sve veće pažnje ukupnoj zaštiti okoline na unutrašnjem i svetskom planu izražene kroz pojedinačne politike koje se vode na nivou EU.

Većina autora se slaže da ekonomske integracije predstavljaju pozitivan korak koji se ogleda u povećanju nivoa blagostanja, slobode izbora građana, pristupu većem jedinstvenom tržištu, povećanju kvaliteta proizvoda i usluga, mobilnosti radne snage, povećanom iznosu stranih investicija, većoj zaposlenosti itd. Svi ovi faktori utiču na dostizanje određenog nivoa ekonomske stabilnosti zemalja

koje se nalaze u procesu ekonomske integracije. Ipak, sa druge strane, ekonomski posmatrano dobit od integracija mora da se uporedi sa troškom integracija. Na taj način se stiče uvid u stvarno stanje samog procesa integracija. Poenta ovog rada je da nas uputi na neke od rizika i očekivanja u bućem razvoju evropskih integracija i Crne Gore.

Nijedna potencijalna korist od ulaska u EU nije bez rizika. U nekim slučajevima postoje visoki troškovi samog pristupanja. Ako posmatramo velike transfere novca, oko 90 milijardi eura, koje je investirano poslije ujedinjenja Njemačke između 1989. i 1999, kao i iznos godišnjih transfera od blizu 4% BDP Zapadne Njemačke ka Istočnoj govori o izuzetno visokim troškovima koji su neophodni da bi se ujednačila ekonomska snaga (Jovanović 2004, s. 682). Ovi troškovi su neophodni i treba da pripreme privredu za oštru konkurenciju na jedinstvenom tržištu EU. Tokom perioda ujednačavanja postignuti su vidljivi rezultati u dvostruko većem nivou produktivnosti, povećanju plata, kakvo je bilo u slučaju Istočne Njemačke. Ipak ovi izuzetno visoki troškovi prilagođavanja opominju da je proces ekonomske tranzicije ka razvijenim zemljama izuzetno skup. Primjer Njemačke govori da će se sa proširenjem 2004. obim potencijalnih transfera ka zemljama koje se priključuju biti izuzetno visok.

Iz Finansijske perspektive 2000-2006, donijeta je odluka da se troškovi svih aktivnosti EU ograniče na nivo od 1,27 % ukupnog BDP. "Agenda 2000" namijenila je 45 milijardi eura za ovaj period koje bi se koristile kao pomoć pred pristupa za buduće članice EU. Tokom tog vremena, državama pristupnicama je odobrena jedna milijarda eura

godišnje kao strukturalna pomoć, plus pola milijarde eura godišnje za razvoj poljoprivrede (Ibid.). Pomenuta izdvajanja se ne odnose samo na period do pristupanja EU, već zemlje koje pristupaju nastavljaju da primaju pomoć za strukturalna prilagođavanja kroz razne strukturalne fondove EU, čime se povećavaju ukupni troškovi za prilagođavanje zemalja.

Ključne vrijednosti EU biće sačuvane u državama koje ih veoma priželjkuju. Međutim, ipak treba pogledati kakav je doprinos država pristupnica privredi EU. Negativan aspekt procesa proširenja je taj da EU može postati glomazna i nefunkcionalna. Prema istraživanjima koja su rađena prije najvećeg proširenja, ulazak 10 novih članica povećao je broj stanovnika na 450 miliona. Od toga nove članice broje 75 miliona, s tim što polovina stanovništva, koje se nedavno priključilo EU živi u Poljskoj. Ekonomsko bogatstvo, odnosno BDP EU neće se povećati za više od 5 % (Herschtel, Ibid., s. 7). Ovo povećanje ukupne ekonomske snage se može mjeriti sa bruto domaćim proizvodom Holandije.

2. Stabilnost i privredni rast

Kada posmatramo stabilnost i privredni rast nezaobilazan pokazatelj razvoja predstavlja i stopa rasta BDP. Ona nas upućuje na stanje u pojedinim zemljama kao i u okviru EU. Tabela 1. daje prikaz za vremenski period od 2000. do 2009. sa nekim predviđanjima i za period do 2011.

Tabela 1. GDP - godišnja promjena u % 2000-2011.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 p	2011 p
EU 27	3.9	2.0	1.3	1.4	2.5	2.0	3.2	2.9	0.7	-4.2	1.0	1.7
EU 25	3.9	2.0	1.2	1.3	2.5	1.9	3.1	2.9	0.6	-4.2	1.0	1.7
EU 15	3.9	1.9	1.2	1.2	2.3	1.8	3.0	2.7	0.5	-4.3	0.9	1.6
Euro zona 16	3.9	1.9	0.9	0.8	2.2	1.7	3.0	2.8	0.6	-4.1	0.9	1.5
Euro zona 15	3.9	1.9	0.9	0.8	2.2	1.7	3.0	2.7	0.5	-4.1	0.8	1.4

Izvor: Izvor: Eurostat Structural Indicators (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/> preuzeto 23.07.2010) - prosjek je računat za period 1997-2005. (p-procjena)

Vidimo da je u okviru EU15, u poslednjim godinama, stopa rasta BDP u opadanju do 2005, a da projekcije govore da će se taj trend popraviti u narednim godinama kada će imati stabilne stope rasta. Sa povećanjem broja država u okviru EU na 25 godišnji rast BDP na nivou od 3% u godinama nakon pristupanja je bio solidan. Prosjek u posmatranom periodu za 10 novih članica je bio 4,2%, što govori o visokom rastu u pridruženim zemljama. Ove zemlje će morati da nastave sa datim trendom rasta kako bi sustigle razvoj EU 15. Iz date tabele možemo vidjeti predviđanja da će se stopa rasta za EU 27 u 2010. biti na nivou od 1%, a da će naredne godine biti veća i iznosit 1.7%. Posledica ovako niskih stopa privrednog rasta je i aktuelna svjetska finansijska kriza. Međutim,

novije članice EU, s visokim stopama rasta, neće lako moći da očuvaju visoke stope rasta tokom narednih godina. One su ulaskom u EU usvojile samo dio regulative koja se odnosi na radno, socijalno, ekološko i drugo zakonodavstvo. Upotpunjavanje pomenutog zakonodavstva biće veliki trošak za ove zemlje. A taj trošak se može kretati i do nekoliko procenata njihovog nacionalnog dohotka. Usvajanje pomenute regulative će poskupjeti poslovanje, to će povećati pritisak na poslovne aktivnosti i posledično će doći do težeg prikupljanja sredstava za javne finansije. Usled toga neke administracije bi mogle povećati svoje poreze, kako bi izbjegle visok budžetski deficit i rast javnog duga. To bi dodatno moglo kočiti njihove privrede i smanjiti stope privrednog rasta.

Kada posmatramo visoke stope rasta za pridružene zemlje, najčešće je to posledica velikog priliva stranih direktnih investicija iz zemalja EU. Ova ulaganja u pome- nute zemlje dovode do transfera tehnologije, što snažno doprinosi modernizaciji proizvodnih kapaciteta. Osim toga, strane direktne investicije povoljno utiču na lokalnu proizvodnju i postaju značajan izvor dugoročnog rasta. Strana preduzeća koriste lokalne faktore proizvodnje a lokalna preduzeća usvajaju njihove metode rukovođenja i upravljanja. Međutim ne treba zaboraviti i eventualne negativne efekte koji se tiču potiskivanja lokalnih preduzeća sa tržišta. Priliv stranih investicija povećava devizne rezerve i pomaže u smanjenju spoljnih dugovanja. SDI su imale pozitivan uticaj na ekonomije zemalja koje su se pridruživale i to se manifestovalo kroz više stope privrednog rasta.

3. Ekonomska i monetarna unija

Pristupanje EU nije sinonim učešća u Ekonomsko monetarnoj uniji (EMU). Da bi zemlja postala članica ona mora ispuniti dosta stroge kriterijume konvergencije i imati minimum dvije godine članstva u Evropskoj uniji. Skoro sve zemlje koje su se pridružile EU 2004. i 2007. dale su do znanja da žele što brže da uđu u EMU. Njihova težnja je da uvedu euro u što skorije vrijeme, ne samo zbog simbolične vrijednosti tog učešća, već i u nadi da će se tako definitivno osloboditi rizika koji prati devizni kurs i da će imati niže kamatne stope zahvaljujući ukidanju dodataka na ime rizika. Ako se i dalje zadrži stabilna makroekonomska situacija mnoge zemlje neće imati velikih poteškoća da ispune većinu uslova koji se propisuju za ulazak u EMU. Do sada to je pošlo za rukom Sloveniji, koja je od 1. januara 2007. počela da koristi euro kao zvanično sredstvo plaćanja. Njen nepovratno fiksirani kurs u odnosu na euro je 239,640 (<http://www.ecb.int/bc/intro/html/index.en.html#fix>). Takođe, Kipar, Malta i Slovačka čine danas 16. zemalja Euro zone.

Sve države koje su se pridružile EU imaju privrede koje se razvijaju, što predstavlja veoma pozitivan uticaj na mogućnost da budu u EMU. Takođe, sa druge strane, euro je u godinama do 2009. postigao vlastitu stabilnost i osigurao stabilnost cijena kao pretpostavku za ekonomski rast i stvaranje novih radnih mjesta. Naravno, i dalje treba voditi računa o poštovanju kriterijuma konvergencije i povećavati konkurentnost evropskih ekonomija u području eura. Sadašnja situacija sa Grčkom, Španijom, Portugalijom i Irskom na jasan način opominje kreatore monetarne vlasti da moraju jasnije i snažnije podržavati dalje funkcionisanje eura. Pa ipak, EMU ima nekih svojih nedostataka koji su se manifestovali u dosadašnjoj primjeni jedinstvene valute. Navešćemo neke od razloga koji upućuju na opreznost u ocjenjivanju budućnosti eura (Kovač 2003, ss. 362-369). Prvo, nema iskustva. Cjelokupno iskustvo sa monetarnim unijama je obrnuto. Prvo su kreirane federalne države, a zatim je došla monetarna unifikacija. Euro je prvi slučaj da se kreira jedinstvena valuta a da nema nikakve federalne državne strukture iza toga. Postavlja se pitanje hoće li se euro održati bez jačih fede-

ralnih struktura u EU i da li se EU kreće ka sjedinjenim državama Evrope. Drugi razlog se odnosi na pitanje hoće li SAD mirno gledati kako euro oduzima jedan dio uloge svjetske rezervne valute dolaru i dio njegovih prihoda sa svjetskih finasijskih tržišta.

Problema ima i unutar same Unije. Naime, Velika Britanija je izvan područja euro zone, uglavnom zbog vezivanja za SAD. Britanski privredni sistem se znatno razlikuje od preovlađujućeg nemačkog modela i taj problem se neprekidno javlja u toku razvoja EMU. Može se reći i da se EMU podelila na dva bloka. Jedan dio je prihvatio nemački model, gde je na snazi sistem čvrste monetarne kontrole, nezavisnosti centralne banke i regulisanja tržišta. Prioritet je dat inflaciji na uštrb rasta proizvodnje i zaposlenosti. Na drugoj strani je grupa zemalja koja je prihvatila anglo-saksonski model slobodnog tržišta, upravljanja tražnjom, održavanja visoke stope rasta i niske inflacije.

Najsloženije otvoreno pitanje u EU je: kako će zemlje članice da nadoknade gubitak instrumenata monetarne politike i politike deviznog kursa. Poznato je da konjunkturni ciklusi zemalja EU nijesu sinhronizovani, da zbog toga anticiklična politika mora da bude specifična po zemljama. Ako se za nju ne mogu koristiti instrumenti monetarne politike, postavlja se pitanje može li se koristiti anticiklična fiskalna politika. Ako je tempo rasta efektivne tražnje različito u tim zemljama, ako se salda platnih bilansa različito formiraju, postavlja se pitanje šta se može koristiti umjesto deviznog kursa. Teorija optimalnih valutnih područja odgovara da se u ovom drugom slučaju, može koristiti samo fleksibilnost nadnica i mobilnost radne snage.

U pogledu zamjene anticiklične monetarne politike fiskalnom politikom postoji više problema. Prvi se odnosi na mogući zahtjev prema zemljama članicama da vode restriktivnu monetarnu politiku, da nebi ugrozile monetarnu politiku koju vodi Centralna banka želeći da održi stabilnost eura. S druge strane, zemlje članice se pribojavaju, ako neka od zemalja krene u fiskalnu ekspanziju, da će se taj problem prenijeti na cijelu Evropsku uniju, jer će ona da se izrazi u porastu kamatnih stopa, o čemu druge zemlje nijesu bile pitane. Dakle, ovaj problem zahtjeva veći stepen harmonizacije fiskalnih politika zemalja članica. A i za to postoji drugi razlog - različit tempo rasta efektivne tražnje, prihoda ili nacionalnog dohotka u pojedinim zemljama, što zahtjeva određeni mehanizam transfera. Takav mehanizam postoji u SAD. Kada dođe do pada aktivnosti i pada prihoda u nekoj državi, onda mehanizam transfera nadoknađuje između 30 i 40% tih gubitaka. Očigledno je da EMU ima potrebe za takvom vrstom transfera ali oni nijesu mogući zato što su budžet i fiskalna politika u rukama nacionalnih država, zato što je budžet Evropske unije u odnosu na budžete nacionalnih država izuzetno mali i zato što je u „Agendi 2000“ Evropska unija potvrdila da neće da povećava u realnom iznosu strukturne fondove iz kojih se mogu vršiti intervencije u privredi.

Velikih problema će biti i u dijelu zamjene deviznog kursa jedinim instrumentom koji je preostao, a to je mobilnost radne snage i fleksibilnost plata. Iz dosadašnje

pregleda vidimo da je ta mobilnost veoma mala, kao i fleksibilnost plata. Kao i dio vezan za razmatranja da li euro ispunjava uslove da bude rezervna svjetska valuta. Uslovi da bi jedna valuta mogla da igra ulogu svjetske rezervne valute su: da ima dovoljno veliku privredu i spoljnu trgovinu, drugo, da privreda bude samostalna, da ta privreda ne bude izložena velikim eksternim ograničenjima, treće da izbjegava deviznu kontrolu, četvrto da ima potrebnu širinu za likvidnost tržišta i peto da ima dobru platnobilansnu poziciju. Prva dva kriterijuma Evropska unija ispunjava više nego SAD. Problem se javlja kod dostizanja likvidnosti, širine i dubine tržišta kapitala, koje je na mnogo većem nivou u SAD.

Prednosti EMU su da se sa jedinstvenom valutom ukidaju transakcioni troškovi konverzije valuta. Tome u prilog govori i podatak da je trošak pri konverziji jedne valute u drugu za zonu eura koštao evropsku filijalu Forda oko 400 miliona dolara, a Siemens oko 150 miliona dolara (Prokopijević Ibid., s. 209). Sve druge firme koje posluju u okviru zone imaće niže transakcione troškove, kao i svi pojedinci koji putuju po različitim zemljama te zone. Druga korist se odnosi na smanjenje rizika fluktuacije deviznih kurseva, kako domaćih tako i svjetskih valuta, na unutrašnju trgovinu EU, kroz cjenovnu i monetarnu stabilnost koje garantuje Evropska centralna banka. To, nesumljivo, dovodi do povećane transparentnosti prilikom obavljanja transakcija. Treća korist proističe iz argumenata „ekonomije obima“. Trošak održavanja šesnaest različitih valuta je veći nego nego održavanje jedne valute. Takođe, postojanje jedne valute olakšava racionalniju alokaciju faktora proizvodnje. Rad i kapital će jeftinije i brže otkriti gdje su povoljniji uslovi i ići će tamo gdje postoji jedinstvena valuta (Ibid.).

Da bi se osjetile sve pogodnosti koje pruža euro kao valuta, države članice EMU moraju strogo voditi računa o ispunjenosti svih kriterijuma i pravila koje je propisala EU i ECB. S tim u vezi dosta pažnje je posvećeno održanju ukupne stabilnosti država i stalnoj kontroli i reagovanju nadležnih institucija u slučajevima kršenja propisanih pravila i smjernica. Pakt o stabilnosti i rastu¹ predstavlja instrument za praćenje budžetske discipline. Njime se uređuje da srednjoročni ciljevi budžetskih politika država članica budu „blizu ravnoteže ili u višku“ i što će državama članicama omogućiti da budžetski deficit održavaju u granicama od 3% BDP. Za slučaj kršenja tog pravila propisane su kazne i pokreće se procedura prekomjernog budžetskog deficita, što govori o izuzetno i strogo primjenjivanom procesu koordinacije ukupnih ekonomskih, pa i fiskalnih politika, na nivou euro zone i Evropske unije.

EMU je izazvala mnoge promjene na finansijskim tržištima Evrope i svijeta. Euro se pojavio, u različitoj meri, na pojedinim segmentima i u različitim funkcijama svjetskih finansijskih tržišta, dok u Evropskoj uniji teče

proces integracije finansijskih tržišta. Međutim, za EMU dugoročne izazove predstavljaju finansijske politike i bliska saradnja ekonomskih politika država članica. U odnosu na druge oblike integracije, npr. carinsku uniju ili jedinstveno tržište, stvaranje monetarne unije je teže i komplikovanije. To je usled toga što mehanizmi EMU imaju vrlo dalekosežno i ograničavajuće djelovanje, koje se proteže na čitavu ekonomiju, zahvaljujući povezanosti inflacije, javnog duga, zaposlenosti i kamatnih stopa i trgovinskog bilansa (Prokopijević Ibid.). Naravno, u obzir treba uzeti i stav koji je pomenut, koji se tiče održanja jedinstvene valute u uslovima kada iza nje ne postoji jedinstveni autoritet.

4. Tržište radne snage i nezaposlenost

EU danas je zajednica 27 država, u kojoj na 4,3 miliona km² živi oko 500 miliona stanovnika (7% svjetske populacije koja kreira 30% svjetskog BDP) i u kojoj se službeno komunicira na 23 jezika, gdje se zajedničke politike sprovode preko veoma razgranatog mehanizma institucija koje objedinjuje i uređuje pravna tekovina Unije. Situacija se s proširivanjem Unije mjenjala u dijelu tržišta rada i nezaposlenosti. Osnovno pitanje koje se postavlja prilikom proširenja a tiče se oblasti radne snage odnosi se na pitanje jeftinije radne snage istočnih zemalja, kao i samim mogućnostima za ulaganje. Postojala je bojazan da će sa proširenjem 2004. godišnji priliv imigranata biti oko 300 000 hiljada (Jovanović Ibid., s. 693) i da će on tokom decenije dostići cifru od milion ljudi. Međutim, u prethodnim proširenjima postojali su prelazni periodi, za Portugal i Španiju u trajanju od 7 godina, prije nego im je odobren pun promet radne snage. U pomenutim zemljama, kada je došlo do potpune liberalizacije kretanja radne snage nisu zabilježene velike migracija u ostale države EU.

Šta se zapravo desilo poslije velikog proširenja? Slobodno kretanje radne snage je jedno od najosjetljivijih političkih pitanja na nacionalnom nivou, zbog mogućnosti povećanja nezaposlenosti i povećanja konkurencije zarada u zemljama koje pridružuju. Zbog toga je ugovorom o pristupanju iz 2003. garantovana mogućnost prelaznog perioda do 7 godina za slobodno kretanje radnika, osim za Kipar i Maltu. Tokom dvogodišnje faze prelaznih ugovora Irska, Švedska i Velika Britanija su odlučile da ne uvode restrikcije na kretanje radne snage za pridružene zemlje (*European Commission 2006*). Ostale zemlje EU -15 ograničile su ulazak radne snage na svoja tržišta. Tokom prve faze prelaznog perioda sve nove članice su otvorile svoja tržišta radne snage jedna drugoj, ali Poljska, Slovenija i Mađarska su prijavile recipročne restrikcije za radnike sa područja EU15. Ovi prelazni ugovori su bili na ponovnom razmatranju početkom 2006. i Grčka, Španija, Portugalija i Finska su odlučile da učvrste restrikcije za drugu trogodišnju fazu, dok su šest ostalih zemalja, među njima Belgija, Danska, Italija, Holandija i Luksemburg odlučile da ih ublaže. Migracije radne snage iz EU-10 su generalno bile male. Čak je poslije prvog razmatranja Prelaznih ugovora potvrđeno da su migracije iz trećih zemalja veće nego mobilnost unutar EU. U 2005. u dvije zemlje, Austriji i Njemačkoj, sa najvećim procentom stranaca u radnoj

¹ Stability and Growth Pact - SGP instrument je osiguravanja budžetske discipline u EMU. Usvojen je 1997. godine i utvrđen uredbama o fiskalnoj disciplini Ugovora o EZ-u (čl. 99 i čl. 104). Vidjeti na internetu : <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l25078.htm>

populaciji od oko 10%, samo mali udio 1,5% i 0,6% su dolazile sa prostora novih članice dok se oko 7% odnosi na zaposlene iz trećih zemalja (Ibid.). Najveći udio radne snage iz EU -10 je primila Irska oko 2%. Interesantno je da su Irska i Velika Britanija, kao zemlje koje nijesu imale restrikcije prema radnoj snazi iz EU – 10, bile one koje su imale bolje stanje zaposlenosti (tabela 3) Na kraju, tržište

rada koje je u razvoju u EU-10 je bilo pozitivno, posebno nakon pristupanja, sa stopama nezaposlenosti koje su opadale u većini od njih. Ovo naglašava da ne postoji razlog očekivanja povećanog pritiska da će radnici ići izvan EU-10.

Tabela 3 : Populacija i nezaposlenost u EU - 27 (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

	br. stanov.		Nezaposlenost (%)4/2010
	u mil	%	
EU (27 zemalja)	499,4	100%	9.7
Austria / Austrija, € (1995)	8,4	1,7	4.9
Belgium /Belgija, € (1951)	10,8	2,2	8.2
Bulgaria/Bugarska (2007)	7,6	1,5	8.8
Czech Republic/ Češka (2004)	10,4	2,1	7.7
Denmark / Danska (1973)	5,5	1,1	7.0
Germany / Njemačka ,€ (1951)	82,1	16,5	7.1
Estonia / Estonija (2004)	1,3	0,3	:
Ireland / Irska, € (1973)	4,6	0,9	13.2
Greece / Grčka, € (1981)	11,3	2,3	:
Spain / Španija, € (1986)	46,7	9,1	19.7
France / Francuska, € (1951)	62,6	12,8	10.1
Italy / Italija, € (1951)	60,0	12	8.9
Cyprus / Kipar, € (2004)	0,8	0,2	6.8
Latvia / Letonija (2004)	2,2	0,5	22.5
Lithuania / Litvanija (2004)	3,3	0,7	:
Luxembourg / Luksemburg, € (1951)	0,5	0,1	5.4
Hungary / Mađarska (2004)	10,0	2	10.4
Malta, € (2004)	0,4	0,1	7.0
Netherlands / Holandija, € (1951)	16,5	3,3	4.1
Poland / Poljska (2004)	38,1	7,6	9.9
Portugal / Portugalija, € (1986)	10,7	2,1	10.8
Romania / Rumunija (2007)	21,3	4,3	:
Slovenia / Slovenija, € (2004)	2,0	0,4	6.3
Slovakia / Slovačka, € (2004)	5,4	1,1	14.1
Finland / Finska, € (1995)	5,3	1,1	8.8
Sweden / Švedska (1995)	9,3	1,9	9.3
United Kingdom/VelikaBritanija(1973)	62,0	12,3	:

Izvor: Eurostat.

Iz prikazane tabele vidimo da je najveća stopa nezaposlenosti u Letoniji – 22.5%, Poljska, koja ujedno ima najveći broj stanovnika među deset novih članica ima nezaposlenost na evropskom prosjeku 9.9%. Zbog toga je postojao i opravdani strah među zemljama sa kojima je ona susjed da će doći do velikog priliva radne snage. U Slovačkoj je takođe visoka stopa nezaposlenosti - 14,1 %. Španija sa 19.7% nezaposlenosti nalazise u samom vrhu zemalja sa visokim stopama. Vidimo da je prosjek nezaposlenosti na nivou EU 27 9,7%. Najniže stope nezaposlenosti imaju Holandija, Austrija, Luksemburg. S druge strane, migracije radne snage su počele da prouzrokuju zabrinutost u zemljama koje imaju odliv radne snage. U Poljskoj i Letoniji došlo je do velikih teškoća za kompanije koje žele da zaposle novu radnu snagu. Ovo je

navelo poslodavce u ovim zemljama na razmišljanje u pravcu povećanja plata kako bi privukli kvalifikovanu radnu snagu opet na sopstveno tržište. Češka vlada je oformila vebsajt „posao za strance” sa namjerom da privuče radnike iz drugih zemalja. Ovaj „problem” je primjer pozitivnog dinamičkog modela integracija sa mobilnošću radne snage, kao i, konačno, sa povratnim migracijama (CEPS 2006).

Sve zemlje Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope suočavaju se sa problemom demografskog pada, na isti način kao i kod EU 15 zemalja, koje su dostigle nivo od nula % rasta, nakon dekada demografskog rasta koji je u prosjeku bio oko 0,3% na godišnjem nivou. Ovaj opadajući trend će se nastaviti i u periodu 2010-2030, gdje demografski pad na tržištu radne snage može dostići 0,5%

na godišnjem nivou (Ibid.). U tom pogledu EU se nije adekvatno pripremila za uticaj koji će ovaj efekat imati na javne finasije i ekonomski potencijal u okviru neinflatornog ekonomskog rasta.

Postoji nekoliko izlaza iz problema koje izaziva starenje populacije (Ibid.). Prvo, zemlje su suočene sa padom broja zaposlenih u odnosu na broj penzionera, što vodi povećanju doprinosa zaposlenih ili smanjivanju penzija. Posledica starenja populacije i opadanja broja stanovnika u zemljama EU je pad blagostanja. Pad blagostanja ne mora biti proporcionalan padu broja stanovnika, jer je moguće da će manji broj stanovnika uspevati da pravi proporcionalno veći dohodak, pomjeranjem ka zanimanjima u kojima nastaje veći dohodak. Jedino bi na taj način mogao da se spriječi pad blagostanja u EU, u protivnom on je neminovan. Druga mogućnost je da se broj stanovnika i zaposlenih održava na postojećem nivou ako ne i povećava. Do toga može doći na dva načina: porastom broja novorođenih ili porastom useljavanja stranaca u EU. U narednim godinama tek ostaje da se vidi kako će se problem starenja populacije i smanjivanja broja stanovnika rešavati.

5. Ugovor o Evropskoj Uniji

Kriza koja je nastupila u EU dosta je zabrinula države koje se nalaze na putu priključivanja, zbog eventualnog odlaganja njihovog pristupa EU. Međutim, ipak većina ovih zemalja ima dosta obaveza koje treba da ispuniti do samog pristupa. Njihova zabrinutost se odnosi na to da li će zaključci Solunskog sastanka 2003, koji su postavili jasnu evropsku perspektivu Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, Makedoniji i Albaniji biti sporni ili zamrznuti na duže vrijeme. Ugovor iz Lisabona naziv je za dokument o izmeni i dopuni Ugovora o Evropskoj uniji, Ugovora o formiranju Evropske zajednice i Ugovora o formiranju Evropske zajednice za uglj i čelik, koji su u prestonici Portugala potpisali predstavnici zemalja članica Evropske unije, 13. decembra 2007. Ovim je nastavljen proces institucionalnih reformi započet usvajanjem Jedinstvenog evropskog akta 1995. i Ugovora iz Maastrichta 1992, Amsterdama 1997. i, donekle, onog iz Nice 2001. Evropski čelnici ne poriču da je EU u krizi. Ipak, projekt evropskog ujedinjavanja koji traje više od pola vijeka referendumskim ishodom nije doveden u pitanje. Naime, EU nastavlja da funkcioniše na temelju osnivačkih ugovora.

Promene postojećih ugovora o EZ, EU i Evroatomu proizilaze najvećim delom iz rada Međuvladine konferencije 2007. koja je pripremila tekst Ugovora o Ustavu za Evropu, 2004. Konsultacije koje su prethodile sazivanju MVK 2007. godine i utvrđivanju njenog mandata došle su do izražaja kroz kvalitet i obim promena, prvenstveno na planu definisanja nadležnosti Evropske unije i zemalja članica, specifičnosti zajedničke spoljne i bezbednosne politike, jačanja uloge nacionalnih parlamenata, karakteru Povelje o osnovnim pravima, kao i oblasti policijske i pravosudne saradnje, mehanizmima za uspostavljanje viših oblika integracije korišćenjem mehanizama bliže saradnje i drugo.

Ugovor iz Lisabona sadrži dvije promjene suštinskog karaktera. Prva je ona kojom je Ugovor o Evropskoj uniji sačuvao raniji naziv, dok je naziv Ugovora o osnivanju EEZ promenjen u Ugovor o funkcionisanju Unije. Zatim, predviđeno je da Unija dobije svojstvo pravnog lica, dok je termin „Zajednica“ zamenjen u svim slučajevima novim nazivom „Unija“. Ova dva nova ugovora predstavljaju osnovna dokumenta na kojima se zasniva Unija, koja supstituiše i nasleđuje Zajednicu. Druga odredba odnosi se na ratifikaciju i stupanje na snagu, kao i na tranzitorne odredbe. Tehnička modifikacija Ugovora o osnivanju Evropske zajednice za atomsku energiju i protokoli dati su u aneksu Ugovora iz Lisabona, na način kako je to bilo utvrđeno na Međuvladinoj konferenciji 2004, prilikom izrade Ugovora o Ustavu za Evropu. Ugovorom iz Lisabona izvršena je promena postojećeg Ugovora o EZ, koji je postao Ugovor o funkcionisanju EU.

Ugovor iz Lisabona je dokument od ključnog značaja za razvoj EU. Njegovo stupanje na snagu, prvobitno je predviđeno za 1. januar 2009, međutim stupio je na snagu 1. decembra. 2009, trebalo bi da označi novi, značajni korak na institucionalnom planu. Posebno je značajno to što je nastao kao rezultat dubokih kompromisa između reformskog nasleđa koje nosi Ugovor o Ustavu za Evropu i zahteva koje su pojedinačno postavljale svaka od 27 zemalja članica. Tačke neslaganja bile su brojne. Među njima posebno teški bili su zahtevi Poljske koja je, po cenu blokade njegovog usvajanja, insistirala da se u Ugovor unese njeno shvatanje tzv. „kompromisa iz Janine“, kao i da dobije mesto sudije u Sudu pravde EU. Treća tačka neslaganja odnosila se na preraspodelu mesta u Evropskom parlamentu po državama članicama, s obzirom na to da je njihov broj smanjen sa 785, koliko sada iznosi, na 750. Sa tom preraspodelom Nemačka je izgubila 3 mesta, tako da će imati 96 (umesto sadašnjih 99 poslanika, a narušen je i paritet između Francuske, V. Britanije i Italije, koje su imale po 78 poslanika. U novom sazivu Evropskog parlamenta Francuska će imati 74, Britanija 73, a Italija 72 evrops poslanika. Paritet je narušen između Španije i Poljske, koje su imale po 54 poslanika; preraspodjelom, Španija je sačuvala svoja 54 poslanika, dok je Poljska dobila 51. Italija, V. Britanija i Poljska zapretile su da će zbog ove promene blokirati usvajanje Ugovora. Ispostavilo se, međutim, da je reč o promenama tehničkog karaktera, izvršenim na osnovu člana 9. Ugovora, kojim se previđa da su u Evropskom parlamentu predstavljeni državljani Unije, a ne i stranci, koji nemaju pravo glasa prilikom izbora evropskih poslanika.

6. Crna Gora - ekonomske promjene i očekivanja

Crna Gora kao zemlja regiona zapadnog Balkana nalazi se na putu priključivanja EU. Pomenuti modeli razvoja u istorijskom pregledu, kao i aktuelne ekonomske politike koje se sprovode od 2000. govore o izuzetno zahtevnom putu rešavanja tranzicije u kojoj se našla crnogorska privreda početkom 90-ih godina i čije konačno riješavanje će biti izvjesno kada postane jedna od članica EU.

Strategijski cilj Crne Gore je priključivanje EU. Međutim, postavljanje cilja samo po sebi nije dovoljno. Potrebni su instrumenti i načini pomoću kojih je moguće ostvariti taj cilj. Jedan od, svakako, najbitnijih je ubrzani ekonomski rast, koji treba da prati povećanje ekonomskih sloboda i jačanje uticaja privatnog sektora; zatim, vladavina prava koja treba da dostizanjem standarda u okviru institucija sistema pokaže da su izvori samog prava kompatibilni sa principima međunarodnog prava, kao i rast životnog standarda građana, koji prate efikasniji sistemi obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite.

Da bi zacrtane ciljeve ostvarila, Crna Gora je krenula sa ukupnom institucionalnom reformom. Međutim, donošenje zakona bez adekvatne primjene i skraćanja ukupnog implementacionog jaza može predstavljati prepreku na putu usaglašavanja ukupne pravne regulative sa EU. Na osnovu makroekonomskih podataka o Crnoj Gori možemo zaključiti da je realni rast za 2007. bio 10,7% što je ujedno i najveća stopa rasta izmjerena u posmatranom periodu. Realni rast BDP u 2008. iznosio je 6,9%. Uz visok nivo SDI ovaj rast je bio dominantno opredijeljen rastom: aktivnosti uslužnih djelatnosti sa porastom turističkog prometa, obima prometa u saobraćaju, trgovini i radova u građevinarstvu. U prvih devet mjeseci 2009. ostvareni BDP je za oko 4,0% realno niži u odnosu na isti period prošle godine. Pad je posljedica uticaja ekonomske i finansijske krize na opšti pad privredne aktivnosti, pretežno u industriji, građevinarstvu, saobraćaju i trgovini.

Negativan uticaj globalne ekonomske krize, kroz pad svjetskih cijena primarnih proizvoda i pad svjetske tražnje, naročito se odrazio na kretanja u spoljnotrgovinskoj razmjeni. Ukupna robna razmjena sa inostranstvom za 2009. niža je za 22,6 % u poređenju sa istim periodom 2008. Pad izvoza je najvećim dijelom posljedica pada izvoza proizvoda od gvožđa, čelika i aluminijuma. Ovaj indikator u posljednje vrijeme pokazuje niži stepen korelacije sa kretanjima BDP-a uslijed promjene prihodne strukture. Spoljni dug Crne Gore za 2009. iznosi oko 700 miliona eura što čini oko 23% BDP i njegova vrijednost se povećala u odnosu na 2008. SDI u posmatranom periodu pokazuju stalni rast i ostvaraju najveći iznos za 2009. od 766 mil. eura, što je posledica završetka procesa privatizacije najvećih preduzeća u Crnoj Gori, i one čine 28,7% BDP. Visok priliv SDI postoji ukoliko je učešće SDI u BDP više od 10%. U posljednje tri godine ono je u Crnoj Gori bilo preko 20%. Faktori koji su najviše uticali na priliv SDI su proces privatizacije i atraktivnost crnogorskog primorja. U strukturi priliva SDI, još uvijek dominiraju ulaganja u nekretnine, a postepeno raste udio ulaganja u preduzeća. Takođe, „green field” investicije su još uvijek u nedovoljnoj mjeri zastupljene, ali iskustva drugih privreda u tranziciji pokazuju da njihovo učešće počinje da značajnije raste tek nakon završetka procesa privatizacije. Grane koje su privukle najviše SDI su: bankarstvo, turizam, industrija i telekomunikacije.

I pored visokog stepena liberalizacije trgovine, Crna Gora nema zadovoljavajući stepen integrisanosti sa tržištem EU. Crnogorski izvoz raste, ali još uvijek obim i

struktura nijesu na zadovoljavajućem nivou. Opredjeljenje Crne Gore je stvaranje institucionalnog ambijenta za diverzifikovan i konkurentan izvozni sektor, kroz kontinuirani proces strukturnih reformi i liberalizaciju tržišta. Prema strukturi izvoza po grupama zemalja, Crna Gora najviše robe izvozi u zemlje EU 55,8% ukupnog izvoza. U posmatranom periodu najviše robe izvezeno je u Italiju 129,8 miliona eura (26,8%), Srbiju 113 miliona eura (23,3%), Grčku 53,4 miliona eura (11%) i Sloveniju 37,8 miliona eura (7,8%).

Na osnovu ciljeva i instrumenata spoljnotrgovinske politike Crne Gore možemo zaključiti da spoljnotrgovinski deficit predstavlja ograničenje za privredni rast, njegovo dalje smanjenje i ukupno povećanje izvoza doprinijeli bi boljoj poziciji sa aspekta osnovnih indikatora razvoja. Dalje uključivanje u zone slobodne trgovine i regionalne inicijative i povoljnosti koje one pružaju kroz povećanja konkurentnosti domaćih proizvoda podstiču bolju regionalnu ekonomsku integraciju Crne Gore. Članstvo u WTO jedan je od ključnih koraka integracije Crne Gore u moderne međunarodne ekonomske odnose i istovremeno važan element podrške u procesu unutrašnjih ekonomskih reformi. Takođe je i neophodan korak u procesu pridruživanja i pristupanja Evropskoj uniji. Članstvo Crne Gore u WTO predstavlja jedan od prioriteta Crne Gore, jer je učlanjenje u WTO istovremeno i dio ukupnog procesa evropskih integracija. Članstvo predstavlja zvanično prihvatanje svih pravila globalne spoljnotrgovinske politike i daje dobru poruku investitorima o uslovima poslovanja u zemlji. Pregovori za pristupanje Crne Gore WTO, započeti 2005, okončani su na multilateralnom nivou do novembra 2008. Pripremljen je Nacrt završnog izvještaja, a bilateralni pregovori okončani sa EU27 (EK), Norveškom, Švajcarskom, Kanadom, Japanom, Kinom, SAD, Brazilom, nešto kasnije i sa Hondurasom i El Salvadorom.

CEFTA sporazum (*Central European Free Trade Agreement*) predstavlja je pripremu za zajedničko tržište EU i podsticaj za rast konkurentnosti ekonomija u procesu integracija. Decembra 2006. ovom multilateralnom sporazumu o slobodnoj trgovini pristupaju i zemlje JIE: BiH, Crna Gora, Albanija, Moldavija i Srbija uz UNMIK Kosovo (CEFTA 2006). Povećan je stepen liberalizacije trgovine u regionu, unaprijeđen investicioni ambijent i smanjene neke od biznis barijera. CEFTA u cjelini, podsticanjem trgovinskog multilateralnog dijaloga u regionu, unapređuje i odnose Regiona sa EU i povećava integracioni kapacitet ekonomija. Crna Gora, kao najmanje ekonomija u Regionu, aktivno participira u sprovođenju CEFTA sporazuma i unapređenju trgovinske saradnje kroz dijalog. Crna Gora je uspješno predsjedavala CEFTA 2006 sporazumom tokom 2009. Implementacija CEFTA sporazuma će pomoći zemljama da poboljšaju svoje evropske izgleda i pripreme se za uslove konkurentnosti koji vladaju na unutrašnjem tržištu Unije. Sve zemlje u regiji snažno se opredjeljuju da postanu članice Evropske unije. Iako je rok za ulazak u EU neizvjestan, i varira među zemljama, kada zemlje potpisnice CEFTA 2006 pristupe EU, njihove ekonomije će biti u potpunosti integrisane u jedinstveno tržište. Dakle, stvaranje jedinstvenog regionalnog trgovin-

skog prostora, prije nego što postanu dio EU, će imati višestruke koristi: a) preduzeća će biti u stanju da se uspješnije bore sa konkurentskim pritiscima unutar Unije, b) nacionalna administracija će steći iskustvo u regionalnoj saradnji, koja je neophodna za dobro funkcionisanje unutar EU i c) konvergentnost u cilju EU standarda, zemlje će najprije postići usklađivanjem sa pravnom regulativom EU u ovim područjima. Pored pobrojanih prednosti, vrlo važno je napomenuti da su potrošači ti kojima Sporazum omogućava rast standarda kroz raznovrsniju ponudu kvalitetnijih i jeftinijih proizvoda za koje se neće naplaćivati carina. Unaprijeđenje trgovine ima tri dimenzije: veća prisutnost u globalnoj trgovini, trgovinska integracija sa EU, ali i unaprijeđena regionalna trgovina.

Povećano učešće u svjetskoj ekonomiji i raznovrsnim oblicima regionalizacije, postaje ključ za ekonomski rast i prosperitet. Internacionalizacija ekonomske aktivnosti u tijesnoj je vezi sa dinamikom privrednog razvoja male zemlje, ona predstavlja neophodan, mada ne i dovoljan uslov za uspješan privredni razvoj. Rastuća otvorenost je istovremeno posledica razvojne politike i trenda globalizacije, ali i imperativ budućeg razvoja i ekonomske integracije zemlje. Ne treba zaboraviti i sve one elemente koji, uz geografski položaj, tradicionalne veze, ekonomsku saradnju, sektorske politike kao i komparativne prednosti, utiču na poziciju u ekonomskim integracijama i međunarodnim odnosima. U širem kontekstu, ovaj spektar pretpostavki ekonomskog prosperiteta uključuje političku stabilnost, održanje makroekonomske stabilnosti, vladavinu prava, jake institucije i uključivanje u evropske i evroatlanske strukture.

Strategija otvorene privrede je okosnica rasta konkurentnosti, jer zemlju kontinuirano suočava sa svjetskim standardima troškova, kvaliteta, cijena, sa strukturom ponude i tražnje u znatno širem kontekstu, koju najvećim dijelom diktiraju najuspješniji svjetski proizvođači. Internacionalizacija ekonomske aktivnosti u tijesnoj je vezi sa dinamikom privrednog razvoja male zemlje, ona predstavlja neophodan, mada ne i dovoljan uslov za uspješan privredni razvoj. Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU ustanovljavaju se konkretne obaveze koje u znatnoj mjeri opredjeljuju koncept ekonomske politike. U tom okviru, od posebnog značaja su aktivnosti na realizaciji Akcionog plana za jačanje administrativnih kapaciteta Crne Gore, kao preduslova za suštinsku implementaciju zahtjeva evropskih integracionih procesa i same agende obaveza koje proističu iz Sporazuma.

Da bi se ostvarili planirani ciljevi u oblasti investicione politike, Crna Gora mora obezbijediti potpunu zaštitu svojinskih prava i ugovora kako bi pokazala da predstavlja siguran sistem za inostrana ulaganja. Podizanje investicione aktivnosti može se postići i kroz promovisanje značajna zona slobodne trgovine u kojima treba stimulisati osnivanje preduzeća. To je moguće kroz prilagođavanje zakonske regulative potrebi povećanja konkurentnosti privrede. S obzirom da Evropska unija naglašava regionalnu saradnju zemalja koje pripadaju zapadnom Balkanu, Crna Gora mora aktivno da se uključi i u harmonizaciju investicione politike na regionalnom nivou. Uspješna trži-

šna ekonomija uslov je pristupanja EU, što se direktno podudara sa ciljem tranzicije sistema kakvi su bili na sceni u zemljama zapadnog Balkana. Zato se u slučaju svih zemalja zapadnog Balkana, pa i Crne Gore, proces integracije u EU preklapa sa procesom tranzicije ili predstavlja njen logički nastavak. U slučaju zemalja koje zaostaju u tranziciji, integracija u EU ima dodatnu vrijednost jer podstiče političku i javnu podršku privrednim reformama. Privredne reforme, koje se dešavaju, treba da donesu koristi kao što su povećana liberalizacija tržišta, veća strana ulaganja, jačanje makroekonomske stabilnosti i dr.

7. Zaključak

Posmatrajući globalno i regionalno okruženje, imajući u vidu različite pristupe istaživanju savremenog privrednog rasta i razvoja, glavne poruke za izbor adekvatnog razvojnog koncepta za postojeći sistem u tranziciji kakav je Crna Gora bile bi sledeće: Razvojni koncept privrede Crne Gore treba da se temelji na izgradnji otvorene, izvozno orijentisane privrede sa fleksibilnim tržištem rada, efikasnijim sistemom socijalne zaštite, uz istovremenu izgradnju transparentnog tržišnog i institucionalnog okvira, zadržavanje stabilnog makroekonomskog okvira i jačanje onih elemenata koji stvaraju preduzetničku klimu, a time i rast konkurentnosti na međunarodnom tržištu; Privredni razvoj je složen višedimenzionalan fenomen. Pored privrednog rasta koji naglašava kvantitativni aspekt, privredni razvoj u sebi sadrži i brojne druge kvalitativne fenomene, koji su vezani za međusobnu povezanost svih podsistema, kao i kreiranje i vođenje sveukupne ekonomske razvojne politike. Osnovni cilj kvalitativnih promjena ogleda se u primjeni nove razvojne koncepcije i strategije, koja se definiše kao Strategija održivog razvoja i podizanje kvaliteta života svih građana. Bržem privrednom rastu doprinosi veći udio investicija u realnom BDP, niži udio javne potrošnje u BDP, ekonomska stabilnost i konkurentnost tržišta, veća otvorenost privrede, veći kvalitet ljudskog kapitala, bolje funkcionisanje pravnog sistema, kao i politička stabilnost; Odlučnost aktuelne makroekonomske politike ka realizaciji dinamičnih ekonomskih promjena i reformi je veoma značajna. Kreiranje održivog ekonomskog sistema sa povećanom ino-konkurentnosti i stabilnim privrednim rastom zahtjeva vrijeme i odlučnost, strpljenje i predanost realizaciji ekonomskih reformi. Nema uspjeha preko noći, ali se planirano ne smije odlagati; Osnovna usmjerenja strategije razvoja Crne Gore su reforme i institucionalno jačanje, koje se ogleda u dostizanju globalnih strateških ciljeva, kao što su: ekonomski sistem baziran na ubrzanom privrednom razvoju, koji se temelji na jačanju privatnog sektora, uz postepeno smanjenje zavisnosti od inostrane pomoći; izgradnja pravnog okvira koji je sposoban da usvaja i implementira zakone EU i ostale međunarodne standarde i regulativu; i društveni sistem u cjelini koji treba da odražava postupan rast životnog standarda građana Crne Gore.

Realizacijom ovih ciljeva stvorice se uslovi za postepenu integraciju u EU i međunarodne organizacije. Ovim bi se ostvarili neophodni preduslovi za priliv inos-

tranog kapitala, uz vođenje makroekonomskih politika koje obezbjeđuju stabilnost za dugoročne investicije. Dugoročna strategija privrednog razvoja treba da bude zasnovana na raspoloživim razvojnim potencijalima i na mogućnostima stvaranja konkurentnih proizvoda i usluga. Pitanje proširenja EU i privrede Crne Gore u procesu evropskih integracija zahtjeva složene analize i istraživanja. U radu je prikazano da Crna Gora, sa punom implementacijom evropskih principa i kriterijuma, može postati ekonomski mnogo snažnija i konkurentski mnogo bliža najuspješnijoj ekonomskoj integraciji država kakva je EU danas.

Literatura

Đurović, G. (2006), „Crna Gora: od spoljnotrgovinske ka Evropskoj Uniji“, Ekonomski fakultet Podgorica, skripta, Podgorica.

El-Agraa Ali M. (2004), „The European Union-Economics & Policies“, Prentice Hall, London.

European Commission (2006), „Enlargement, Two Years After – An Economic Success“, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.

Jovanović, M. (2004), „Evropska ekonomska integracija“, Ekonomski fakultet, Beograd.

Kovač, O. (2003), „Međunarodne finansije“, Centar za izdavačku djelatnost, Beograd.

Lopandić, D. (2004), „Ugovori Evropske Unije“, Kancelarija Srbije i Crne Gore za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd.

Luise Herschtel, M. (2004), „Proširena Evropa: Ekonomske promjene i očekivanja“, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica.

Emerson, M. et al. (2006), „Just what is this ‘absorption capacity’ of the European Union?“, CEPS.

Miščević, T. (2005), „Pridruživanje Evropskoj uniji“, Institut za ekonomska i socijalna istraživanja, Beograd.

Prokopijević, M. (2005), „Evropska unija - uvod“, JP Službeni glasnik, Beograd.